Ir. P.J. Rijk

Mededeling 580

DE LANDBOUW IN HET HERINRICHTINGSGEBIED ZEEVANG

Februari 1997

SIGN: L27-580
EX. NO: C
NLV:

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)
Afdeling Structuuronderzoek

REFERAAT

DE LANDBOUW IN HET HERINRICHTINGSGEBIED ZEEVANG
P.J. Rijk
Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), 1997
Mededeling 580
ISBN 90-5242-381-4
42 p., tab., bijl.

Onderzoek naar de landbouw in het herinrichtingsgebied Zeevang (Noord-Holland, net ten noorden van Edam) in het kader van de voorbereiding van het herinrichtingsplan.

Met behulp van gegevens uit de CBS-Landbouwtelling zijn de ontwikkelingen in de landbouw in Zeevang tussen 1990 en 1995 geanalyseerd. Hierbij is de huidige positie van de landbouw in het gebied vergeleken met die van het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied.

Voor de visie vanuit de landbouw op de herinrichting van het gebied en op enkele specifieke onderwerpen zoals bedrijfsontwikkeling, recreatie en natuurontwikkeling is een aantal agrariërs geïnterviewd.

De melkveehouderij neemt in het gebied een sterke positie in. De overige bedrijven in het gebied zijn relatief klein in omvang en van veel minder belang.

Doorgaans staat men in het gebied vrij sceptisch tegenover de huidige en geplande natuurreservaten en natuurontwikkelingsprojecten. Ook over recreatie op eigen bedrijf en in de streek is men niet positief. Heel wat positiever is men over de mogelijkheid om beheersovereenkomsten te sluiten.

Herinrichting/Noord-Holland/Landbouw/Veenweidegebied

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

INHOUD

		Blz.
WOORD VOORAF		5
SAMENVATTING		7
1.	INLEIDING	11
2.	ONTWIKKELINGEN IN DE LANDBOUW	13
	2.1 Algemeen	13
	2.2 Bedrijven en arbeidskrachten	13
	2.3 Grondgebruik	14
	2.4 Bedrijfstypen	14
	2.5 Bedrijfsomvang	15
	2.6 Bedrijfsoppervlakte	17
	2.7 Productie	18
	2.7.1 Melkveehouderij	19
	2.7.2 Overige graasdierhouderij	21
	2.8 Leeftijd en opvolgingssituatie	21
	2.9 Eigendom/pacht	21
	2.10 Verkavelingssituatie	22
	2.11 Mestbeleid en -productie	22
3.	BEDRIJFSECONOMISCHE ASPECTEN	24
4.	TOEKOMSTIGE ONTWIKKELING	27
	4.1 Areaal cultuurgrond en grondgebruik	27
	4.2 Aantal bedrijven	27
	4.2.1 Aantal bedrijven van 20 nge en meer	27
	4.2.2 Aantal bedrijven kleiner dan 20 nge	28
	4.3 Areaal cultuurgrond en ontwikkeling bedrijven naar bedrijfsoppervlakte	29
	4.4 Ontwikkelingen in de melkveehouderijsector	30
5.	VISIE VAN DE LANDBOUWERS	32
	5.1 Inleiding	32
	5.2 Achtergronden	32
	5.3 Betekenis herinrichting	33
	5.3.1 Verkaveling	33
	5.3.2 Waterhuishouding	33
	5.3.3 Ontsluiting	34

Blz.

5.4 Ontwikkeling veehouderij 34
5.4.1 Ontwikkeling eigen bedrijf 34
5.4.2 Ontwikkelingen in de streek 35
5.5 Natuurplannen 36
5.6 Inpasbaarheid natuurbeheer 37
5.7 Houding ten opzichte van recreatie 38
5.8 Andere gebiedswensen en opmerkingen 38

LITERATUUR 40

BIJLAGE 41
Toelichting op enkele veelgebruikte begrippen 42
1. Nederlandse grootte-eenheid (nge) 42

WOORD VOORAF

De landinrichtingscommissie Zeevang heeft in samenwerking met de Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden (LBL) in de provincie Noord-Holland aan het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) gevraagd om een beknopte verkenning van de landbouw in dit toekomstige herinrichtingsgebied. Dit rapport is hier de weerslag van. Naast de recente ontwikkelingen en huidige situatie van de landbouw in het gebied is ook ingegaan op toekomstige ontwikkelingen. Voor de visie vanuit de landbouw op eigen bedrijf en op het gebied is een aantal agrariërs geïnterviewd.

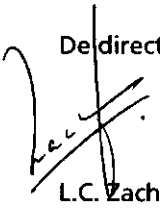
Het onderzoek is besproken met Ing. A. van Beuzekom en Ing. C. Spijker (Landinrichting en Beheer Landbouwgronden Noord-Holland), Ing W. Swart van het Landelijk Advies Centrum van LBL-Utrecht en dhr. C. Mantel en dhr. J. Burggraaf (beiden Westelijke Land- en Tuinbouw Organisatie WLTO) van de Landinrichtingscommissie Zeevang.

De inventarisatie van de bedrijven en de verzameling van de gegevens van de bedrijven zijn verzorgd door Mw. C.M. de Zwijger- de Brabander. De interviews zijn afgenomen door Ir. P.J. Rijk, die voorts ook de projectleiding en rapportage verzorgd heeft. Beiden zijn werkzaam op de afdeling Structuuronderzoek van LEI-DLO.

In het bijzonder bedank ik de geïnterviewden voor hun medewerking.

Verder spreek ik de hoop uit dat dit onderzoek ertoe mag bijdragen dat de voorgenomen herinrichting op de meest gunstigste wijze mag verlopen voor alle betrokkenen.

De directeur,

Den Haag, februari 1997

L.C. Zachariasse

SAMENVATTING

Achtergrond en doel

Ten behoeve van de voorbereiding van het herinrichtingsproject "Zeevang" heeft de Dienst landinrichting en Beheer in de provincie Noord-Holland aan het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) gevraagd om inzicht te geven in de landbouwsector in dit gebied.

In dit rapport is inzicht gegeven in de recente ontwikkelingen en in de huidige positie van de landbouw in dit landinrichtingsgebied. Daarnaast is inzicht gegeven in enkele bedrijfseconomische aspecten en is een beeld geschetst van de te verwachten toekomstige ontwikkeling. Ook is de visie vanuit de landbouwsector in het gebied weergegeven op de huidige en toekomstige ontwikkelingen in het gebied. Hierbij is ook ingegaan op de niet agrarische functies van het gebied.

Aanpak

De ontwikkelingen in de landbouw zijn geanalyseerd met behulp van door LEI-DLO bewerkte gegevens uit de CBS-Landbouwtellingen van 1990, 1993 en 1995. Hierbij is het studiegebied vergeleken met de ontwikkelingen in het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied. Daarnaast is gebruik gemaakt van kengetallen uit het Bedrijven-Informatienet van LEI-DLO. Voor de visie vanuit de landbouwsector zijn zes landbouwers verspreid over het gebied geïnterviewd.

Ontwikkelingen in de landbouw

Tussen 1990 en 1995 verminderde het totale aantal bedrijven in Zeevang slechts met 8 tot 134 in 1995. Dit is relatief veel minder dan elders. Er vond in het gebied zelfs een toename plaats van het aantal kleinere bedrijven (20 nge en minder). Het aantal grotere bedrijven (20 nge en meer) daarentegen verminderde sneller dan elders. Hiervan zijn er nu 76 (in 1990: 90).

De totale werkgelegenheid op de bedrijven in het studiegebied bleef de afgelopen jaren nagenoeg hetzelfde. Uitgedrukt in volledige arbeidsjaren bedraagt de werkgelegenheid in de landbouwsector 189 arbeidsjaareenheden. Het grondgebruik in het gebied betreft, op enkele hectaren na, uitsluitend grasland.

Ruim vier vijfde van alle grotere bedrijven is een gespecialiseerd melkveebedrijf. Deze bedrijven zijn gemiddeld duidelijk groter dan die in het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied (zo'n 10%). Ook hebben ze de afgelopen jaren hun voorsprong goed weten te behouden. Het gemiddeld aantal koeien

per gespecialiseerd melkveebedrijf in het gebied is de afgelopen jaren gestegen van 49 naar 55 koeien. Ook de gemiddelde bedrijfsoppervlakte van deze bedrijven is met 38 ha groter dan die van het Noord-Hollands veenweidegebied (34 ha). De gemiddelde veedichtheid, uitgedrukt in grootvee-eenheden per hectare grasland en voedergewassen ligt zowel in Zeevang als in het *Noord-Hollands veenweidegebied* op 2,1.

De overige bedrijven in het gebied zijn doorgaans vrij klein in omvang: gemiddeld ongeveer een derde van het gemiddelde melkveebedrijf. Het houden van vleesvee en schapen is hier de belangrijkste tak.

Op relatief veel bedrijven is het oudste bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar. Op bijna de helft van deze bedrijven is een opvolger aanwezig. Dit is hetzelfde als in het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied.

De verkavelingssituatie in het gebied is erg wisselend. Goed en slecht komen beide voor: bijna een vijfde van de melkveebedrijven heeft bijna alle grond aan huis en ruim een derde van de bedrijven heeft een huiskavel die minder dan 40% van de totale oppervlakte cultuurgrond van het bedrijf uitmaakt.

Voor de melkveehouderij geldt dat vanuit het oogpunt van een doelmatige landinrichting een melkveehouder 60% van zijn grond aan huis zou moeten hebben. Een meerderheid van de bedrijven met melkkoeien in het gebied voldoet niet aan deze norm: 56% van de bedrijven met melkkoeien heeft minder dan 60% van zijn grond bij huis liggen. De verkavelingssituatie laat dus voor veel bedrijven te wensen over.

De totale mestproductie in Zeevang in 1995 bedroeg 233 ton (omgerekend 76 kg per hectare). Er zijn dus in Zeevang geen problemen op mestmilieugebied.

In 1998 zijn bedrijven met een veebezetting van 2 grootvee-eenheden of meer verplicht mee te doen aan de mineralenboekhouding. Ondanks de toekomstige aanscherping van de maximale mestnormen per hectare zijn er voor de nabije toekomst geen grote problemen voor de veehouderijbedrijven te verwachten. Wel kunnen er problemen komen voor individuele bedrijven.

Het gemiddelde gezinsinkomen per ondernemer ligt op de gespecialiseerde grotere melkveebedrijven op ongeveer ƒ 70.000,- (1994/95). Dit is zo'n 10% boven het landelijk gemiddelde. De afgelopen jaren staan de inkomens in de melkveehouderijsector (in het gehele land) onder druk.

Toekomstige ontwikkelingen

Voor de nabije toekomst wordt een iets tragere vermindering van het aantal grotere (>20 nge) bedrijven verwacht dan in het recente verleden: in 2005 zullen er naar verwachting 59 zijn. Het aantal kleinere bedrijven zal in de nabije toekomst ongeveer hetzelfde zijn als nu (58). De gemiddelde bedrijfsoppervlakte van de grotere bedrijven zal naar verwachting in 2005 gestegen zijn tot ruim 42 ha (nu: bijna 35 ha).

Voor de periode tot 2000 wordt een daling van de melkprijs voorzien met 4 cent per kilogram melk met iets minder quotum (op het ogenblik bedraagt de melkprijs circa 75 cent per kilogram melk). Voor de periode na 2000 is het

niet onmogelijk dat de huidige quotering afgeschaft wordt, meer melk gemolken kan worden en dat de melkprijs zal liggen tussen 50 en 62 cent per kilogram melk.

Visie vanuit de landbouw

Alle geïnterviewden zijn positief over hun eigen bedrijf en de bestendigheid daarvan op de langere termijn. Op de vraag hoe groot het ideale bedrijf in de nabije toekomst (10 à 15 jaar) moet zijn, liepen de meningen uiteen: dat dit een gezinsbedrijf zal zijn, stond voor iedereen vast. Hierbij speelt ook het internationale zuivelbeleid en het daarmee samenhangende melkquota- en melkprijsbeleid een grote rol. Ook het nationale milieubeleid is hierbij een onzekere factor.

Doorgaans wordt verondersteld dat voor een eenmansbedrijf ruim 400 ton melk genoeg is. Uit sociaal oogpunt wordt ook dikwijls een tweemansbedrijf met 800 ton melk als een ideaal bedrijf genoemd. De veehouderij als geheel in Zeevang wordt door de geïnterviewden doorgaans als vrij sterk gezien.

De aanstaande herinrichting wordt vooral van belang geacht om lokaal de verkavelings- en de waterhuishoudkundige situatie te verbeteren. De ontsluiting speelt een ondergeschikte rol. Ten aanzien van de verkavelingssituatie variëren de meningen zeer sterk: de verkaveling is ideaal (alle grond ligt rond het huis) tot de verkaveling is zeer slecht (de grond ligt overal). Door het merendeel van de geïnterviewden wordt de waterhuishoudkundige situatie niet als een groot probleem gezien. Dit neemt niet weg dat sommigen wel problemen hiermee hebben.

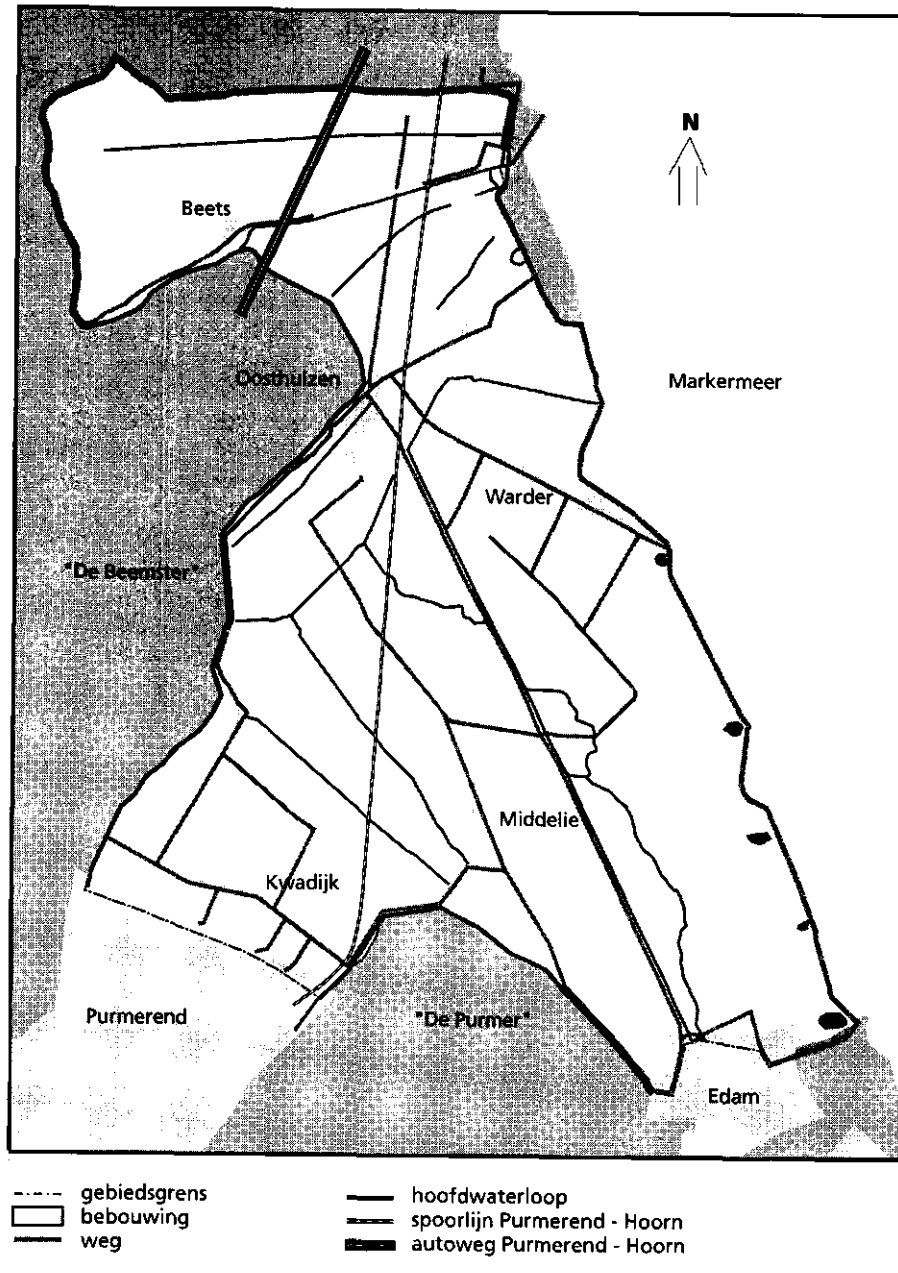
Door de meeste boeren wordt er met de nodige argwaan gekeken naar aanwezige en voorgenomen natuurplannen: het zet een rem op de normale bedrijfsontwikkeling. Dit geldt vooral voor de natuurreservaten en de voorgenomen natuurontwikkelingsgebieden. Over de aanwijzing van beheersgebieden is men doorgaans wat positiever: de vrijwillige basis en de toch al aanwezige nadelen van veel van deze gronden spelen hierbij een rol. Wel achten velen een wat flexibeler houding van natuurbeschermingsinstanties en overheid rondom natuurbeheer wenselijk.

De geïnterviewden zien over het algemeen in recreatie op hun bedrijf niets: dit vindt men teveel gebondenheid. Ook ziet men liever niet meer recreanten in het gebied in verband met de mogelijke overlast die dit teweeg kan brengen.

1. INLEIDING

De Landinrichtingscommisie van Zeevang heeft in samenwerking met de Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden in de provincie Noord-Holland ten behoeve van de voorbereiding van het herinrichtingsproject "Zeevang" aan het Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) gevraagd om een beknopte verkenning van de landbouw in dit gebied. Dit rapport is hier het resultaat van. In hoofdstuk 2 wordt de huidige situatie in de landbouw vergeleken met die van vijf jaar geleden. Tevens worden deze ontwikkelingen vergeleken met die van het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied. In hoofdstuk 3 worden de bedrijfseconomische aspecten van de bedrijven belicht. In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de verwachte toekomstige ontwikkeling. In hoofdstuk 5 wordt een visie op het gebied gegeven vanuit de landbouwsector zelf.

Het landinrichtingsgebied omvat de gehele gemeente Zeevang, een klein deel van de gemeente Edam en een klein deel van de gemeente Wester Koggenland. Het landinrichtingsgebied wordt begrensd door de Markermeerdijk in het oosten, de bebouwde kom van Edam en Purmerend in het zuiden, de ringvaart van de Beemster in het westen, en de Beemsteruitwatering in het noorden (figuur 1.1). Het is ongeveer 4.400 ha groot.

Figuur 1.1 Begrenzing landinrichtingsproject "Zeevang"

2. ONTWIKKELINGEN IN DE LANDBOUW

2.1 Algemeen

In dit hoofdstuk staan de ontwikkelingen van de landbouw in het gebied centraal. Hierbij wordt de huidige situatie in de landbouw vergeleken met die van vijf jaar geleden. Hierbij is gebruikgemaakt van door LEI-DLO bewerkte gegevens van de CBS-Landbouwtellingen van 1990 en 1995. Voor sommige kenmerken is gebruik gemaakt van de gegevens uit 1993. Deze telling wordt elk jaar in mei onder alle land- en tuinbouwers in ons land gehouden.

De landbouw in het studiegebied is vergeleken met die van het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied. Dit gebied omvat de volgende gemeenten: Akersloot, Amsterdam Noord, Beemster, Edam-Volendam, Graft-De Rijp, Haarlemmerliede en Spaarnewoude, Landsmeer, Oostzaan, Purmerend, Schermer, Uitgeest, Waterland, Wormerland, Zaanstad en Zeevang.

In het rapport wordt gekeken naar bedrijven met een minimale bedrijfsomvang van 3 Nederlandse grootte-eenheden (nge). De Nederlandse grootte-eenheid is een maatstaf voor de economische omvang van een agrarisch bedrijf. Voor een verdere toelichting op de nge, zie bijlage 1. In dit rapport zijn voor beide vergelijkingsjaren de nge-normen van 1992 aangehouden. Grofweg komt één nge overeen met een brutosaldo van ongeveer ƒ 2.800,- per jaar.

In het rapport wordt vooral gekeken naar bedrijven met een bedrijfsomvang van meer dan 20 nge. Dit zijn bedrijven die voor hun inkomen doorgaans overwegend afhankelijk zijn van de landbouw. Soms worden alle bedrijven beschouwd.

2.2 Bedrijven en arbeidskrachten

In 1995 telde het studiegebied 76 agrarische bedrijven met een bedrijfsomvang van 20 nge en meer. Op deze bedrijven waren in totaal 145 mensen werkzaam (gemiddeld meer dan 20 uur per week). Dit betrof 115 mannen en 30 vrouwen. Hieronder waren 8 niet-gezinsarbeidskrachten. Voorts waren er in 1995 58 bedrijven met een bedrijfsomvang van minder dan 20 nge. Op deze bedrijven waren 46 mensen meer dan 20 uur per week werkzaam. Minder dan 20 uur per week of onregelmatig werkzaam waren er in totaal op alle bedrijven 87 mensen. Het totale aantal mensen dat regelmatig of onregelmatig in de landbouw in het studiegebied werkzaam is, bedraagt dus alles bij elkaar 278. Omgerekend en uitgedrukt in volledige arbeidsjaren werkgelegenheid is er in het gebied een werkgelegenheid van 189 arbeidsjaareenheden.

Voorts zijn er in het gebied nog vele mensen werkzaam in de landbouw verwante sectoren ("agribusiness"). Dit betreft de werkgelegenheid in toele-

verende, verwerkende, dienstverlenende sectoren en handelskanalen. Hoe dit precies in het gebied ligt is in het kader van deze studie niet onderzocht. Landelijk is ongeveer eenzelfde aantal mensen werkzaam in de agribusiness als in de primaire land- en tuinbouw. Alles bij elkaar is de landbouwsector een belangrijke bron van werkgelegenheid in het studiegebied.

Het totale aantal bedrijven in het gebied verminderde de afgelopen 5 jaar slechts met 8 bedrijven: nu 134 tegenover 142 in 1990. Dit verminderingspercentage is met gemiddeld 1,1% per jaar veel lager dan in het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied (gemiddeld 1,9% per jaar) en dat van geheel Nederland (eveneens 1,9%). Ook de totale werkgelegenheid op de bedrijven in het studiegebied bleef de afgelopen jaren nagenoeg hetzelfde (+0,2%). In het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied liep de werkgelegenheid terug (gemiddeld met 1,9%).

Wel verminderde in het studiegebied het aantal bedrijven met 20 nge en meer in een hoger tempo (gemiddeld 3,3% per jaar) als dat van het Noord-Hollands veenweidegebied (gemiddeld 2,5% per jaar). Het aantal bedrijven met minder dan 20 nge daarentegen nam in het studiegebied toe.

2.3 Grondgebruik

In 1995 gebruikten de grotere bedrijven (met meer dan 20 nge) 2.644 ha cultuurgrond. De kleinere bedrijven hadden 432 ha in gebruik (ruim 10%; dit percentage komt overeen met het landelijk gemiddelde). Het grondgebruik betreft vrijwel geheel grasland (voor 98%). De rest van de grond is, op enkele hectaren na, in gebruik voor snijmaïs. Het areaal snijmaïs nam de afgelopen jaren toe van 10 tot 46 ha. Meestal wordt de maïs op onderbemaalde gronden verbouwd.

De totale oppervlakte cultuurgrond in gebruik bij bedrijven in het gebied is per saldo de afgelopen jaren toegenomen met ruim 20 ha tot in totaal 3.076 ha (gemeten maat). De totale kadastrale bedrijfsoppervlakte van de bedrijven is ongeveer 7% meer. De totale oppervlakte cultuurgrond van alle agrarische bedrijven in het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied daalde met 1,3% in deze zelfde periode. Dit betekent dat de bedrijven in Zeevang gemiddeld genomen toch redelijk expansief ingesteld zijn.

2.4 Bedrijfstypen

Ruim vier vijfde van alle bedrijven met meer dan 20 nge is een gespecialiseerd melkveebedrijf (twee derde of meer van de totale nge op een bedrijf betreft de melkveehouderij). De afgelopen 5 jaar is men in het studiegebied nog meer gespecialiseerd geraakt op de melkveehouderij. De overige bedrijven op 2 na betreffen alle overige graasdierbedrijven (twee derde of meer van de totale nge op een bedrijf betreft de graasdierhouderij; de melkveehouderij maakt minder dan twee derde van de totale nge uit). Op deze bedrijven houdt

men veelal vleesvee en/of schapen. Slechts één bedrijf uit de categorie overige graasdierbedrijven heeft ook melkkoeien.

Men is dus in het studiegebied zeer sterk gespecialiseerd op de melkveehouderij. In het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied is dit veel minder het geval: bijna twee derde van de bedrijven is op de melkveehouderij gespecialiseerd, 16% is overig graasdierbedrijf en een vijfde van de bedrijven is een overig bedrijf.

Tabel 2.1 De ontwikkeling van het aantal bedrijven (>= 20 nge) per bedrijfstype in het studiegebied en het Noord-Hollands veenweidegebied

Bedrijfstype	Zeevang aantal bedrijven per jaar			Noord-Hollands veenweidegebied per jaar gemiddeld %
	1990	1995	gem. %	
Melkveebedrijven	72	63	-2,6	-4,0
Overig graasdierbedrijven	17	11	-8,3	+4,0
Overige bedrijven	1	2		-1,5
Totaal (>=20 nge)	90	76	-3,3	-2,5
Totaal (<20 nge)	52	58	+2,2	-1,0
Totaal	142	134	-1,1	-1,9

2.5 Bedrijfsomvang

In tabel 2.2 is de verdeling van de bedrijven over de diverse bedrijfsomvangklassen weergegeven. Gemiddeld hebben de melkveebedrijven een bedrijfsomvang van 79 nge. Omgerekend komt dit neer op gemiddeld 55 koeien per bedrijf.

Binnen de groep melkveehouderijbedrijven (>20 nge) is er een grote spreiding in bedrijfsomvang: een derde van de bedrijven heeft een bedrijfsomvang die tussen de 20 en 70 nge ligt. (Ter oriëntatie: een melkveehouderijbedrijf van 70 nge heeft omgerekend 43 melkkoeien met bijbehorend jongvee.) Ruim een kwart van de melkveebedrijven heeft een bedrijfsomvang van meer dan 100 nge (ruim 60 melkkoeien met bijbehorend jongvee).

De overige (graasdier)bedrijven in Zeevang zijn vrij klein in omvang: ze hebben allen een grootte tussen de 20 en 40 nge.

Het aantal bedrijven groter dan 70 nge is de afgelopen jaren flink groter geworden: in 1990 was 41% van de bedrijven groter dan 70 nge; nu is 55% dit.

De melkveebedrijven in Zeevang zijn gemiddeld duidelijk groter dan die in het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied (90 nge tegenover 82 nge). Ook hebben ze de afgelopen jaren hun voorsprong goed weten te behouden.

Tabel 2.2 Verdeling van de bedrijven (>= 20 nge) naar bedrijfsomvang

Bedrijfstype	Aantal bedrijven	Verdeling in % naar nge-klasse				
		20-40	40-70	70-100	100 e.m.	totaal
Melkveebedrijven	63	9	24	40	27	100
Overige graasdierbedrijven *)	13	100	0	0	0	100
Totaal (1995)	76	25	20	33	22	100
Totaal (1990)	90	31	28	23	18	100

*) Inclusief overige bedrijven.

In tabel 2.3 is een en ander nader weergegeven. De overige graasdierbedrijven in de Zeevang zijn duidelijk kleiner dan die in het gehele Noord-Hollandse weidegebied. De gemiddelde omvang is ook niet groot en groeide de afgelopen jaren amper. Dikwijls zijn de huidige overige graasdierbedrijven in vroeger jaren een melkveebedrijf geweest: sommigen hebben hun melkquotum te gelde gemaakt en houden hun grond nu nog aan voor mestvee, zoogkoeien, schapen of het inscharen van jongvee.

Tabel 2.3 Gemiddelde bedrijfsomvang per bedrijfstype in (>= 20 nge) 1990 en 1995 (in nge per bedrijf)

Bedrijfstype	Zeevang		Noord-Hollands weidegebied	
	1990	1995	1990	1995
Melkveebedrijven	80	90	73	82
Overige graasdierbedrijven *)	26	27	39	38
Overige bedrijven	.	.	71	81
Totaal (20 nge en meer)	69	79	68	75
Totaal (minder dan 20 nge)	9	10	10	10
Totaal	47	49	49	52

*) Voor Zeevang inclusief overige bedrijven.

Als we alle bedrijven bij elkaar nemen, dus ook de bedrijven kleiner dan 20 nge, dan daalt de gemiddelde bedrijfsomvang in het studiegebied sterk en is dan zelfs lager dan dat van het Noord-Hollands weidegebied. Dit komt door het relatief grote aantal kleinere bedrijven met een bedrijfsomvang die onder de 20 nge ligt.

2.6 Bedrijfsoppervlakte

De 134 bedrijven hadden in 1995 3.076 cultuurgrond in gebruik. Dit was 22 ha meer dan in 1990 1). De 76 bedrijven met meer dan 20 nge hadden in 1995 2.644 ha in gebruik (dat is gemiddeld 35 ha per bedrijf). De 58 kleinere bedrijven hadden 432 in gebruik (gemiddeld 7 ha per bedrijf). In tabel 2.4 is de verdeling van de bedrijven naar bedrijfsoppervlakte weergegeven.

De bedrijven hebben relatief veel grond: zo heeft bijna twee derde van de melkveebedrijven meer dan 30 ha cultuurgrond. Ook als we dit vergelijken met de melkveebedrijven in het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied dan hebben de bedrijven in Zeevang meer cultuurgrond: gemiddeld ruim 38 ha in Zeevang tegenover nog geen 35 ha in dit vergelijkingsgebied.

De overige graasdierbedrijven in Zeevang hebben gemiddeld duidelijk minder grond dan de melkveebedrijven. Niettemin heeft toch driekwart van hen meer dan 15 ha cultuurgrond in gebruik.

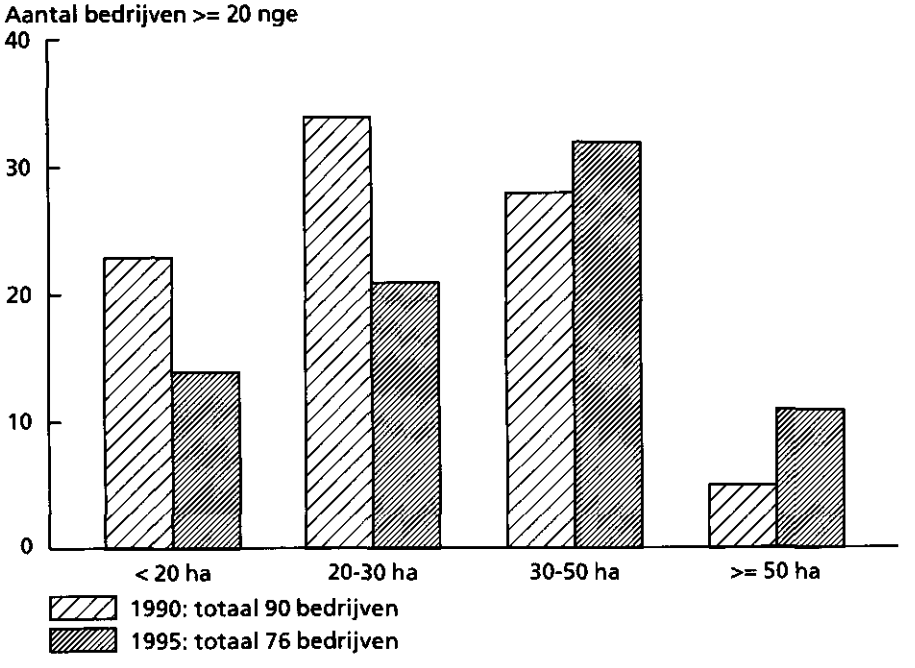
Tabel 2.4 Verdeling van de bedrijven (>= 20 nge) naar bedrijfstype en bedrijfsoppervlakte

Bedrijfstype	Aantal bedrijven	Procentuele verdeling naar hectareklasse				
		tot 20	20-30	30-50	50 e.m.	totaal
Melkveebedrijven	63	9	29	48	14	100
Overige graasdierbedrijven *)	13	62	23	15	0	100
Alle bedrijven, >= 20 nge	76	18	28	42	12	100
Alle bedrijven tot 20 nge	58	100	9	0	0	100
Alle bedrijven	134	54	15	24	7	100

*) Inclusief overige bedrijven.

1) Naar alle waarschijnlijkheid hebben bedrijven uit het studiegebied gronden aangekocht buiten het studiegebied. Ook kan het zijn dat er de afgelopen jaren nogal wat gronden aangekocht zijn van bedrijfjes die onder de telgrens van de meitelling (3 nge) zaten of men geeft in verband met de huidige milieumaatregelen nu meer grond bij de Meitelling op die men vroeger niet opgaf.

In figuur 2.1 is de ontwikkeling in de tijd en de verdeling van de bedrijven (>= 20 nge) naar de diverse bedrijfsoppervlakteklassen weergegeven.

Figuur 2.1 Aantal bedrijven (>= 20 nge) naar bedrijfsoppervlakteklasse in 1990 en 1995

2.7 Productie

De totale productie, uitgedrukt in nge, is de afgelopen 5 jaren in het studiegebied met in totaal bijna 2% afgenomen tot 6.580 nge. Deze afname was minder dan in het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied (-4%). Het verdiende brutostandaardsaldo in Zeevang bedraagt nu ongeveer 18,5 miljoen gulden. Van de totale productie nemen de bedrijven met 20 nge en meer 92% voor hun rekening.

De melkveehouderij is de belangrijkste productietak in het studiegebied. Ze neemt 83% van de totale productie in. De overige graasdierhouderij (mestvee, zoogkoeien, schapen) neemt 16% voor haar rekening. De overige 1% betreft tuinbouw in de open grond en intensieve veehouderij.

Op de bedrijven kleiner dan 20 nge worden vrijwel geen melkkoeien gehouden. Daar is vooral de overige graasdierhouderij van belang. Op de grotere bedrijven maakt de melkveehouderij 90% van de totale productie uit.

2.7.1 Melkveehouderij

In het studiegebied kwamen volgens de opgave in de Meitelling in 1995 3.489 melkkoeien voor. In 1990 waren er ongeveer evenveel melkkoeien. Deze melkkoeien bevonden zich vrijwel allemaal op de 63 gespecialiseerde melkveebedrijven. Deze bedrijven hebben gemiddeld 55 melkkoeien per bedrijf. Op de overige bedrijven en de bedrijven kleiner dan 20 nge kwamen vrijwel geen melkkoeien voor (in totaal slechts 8).

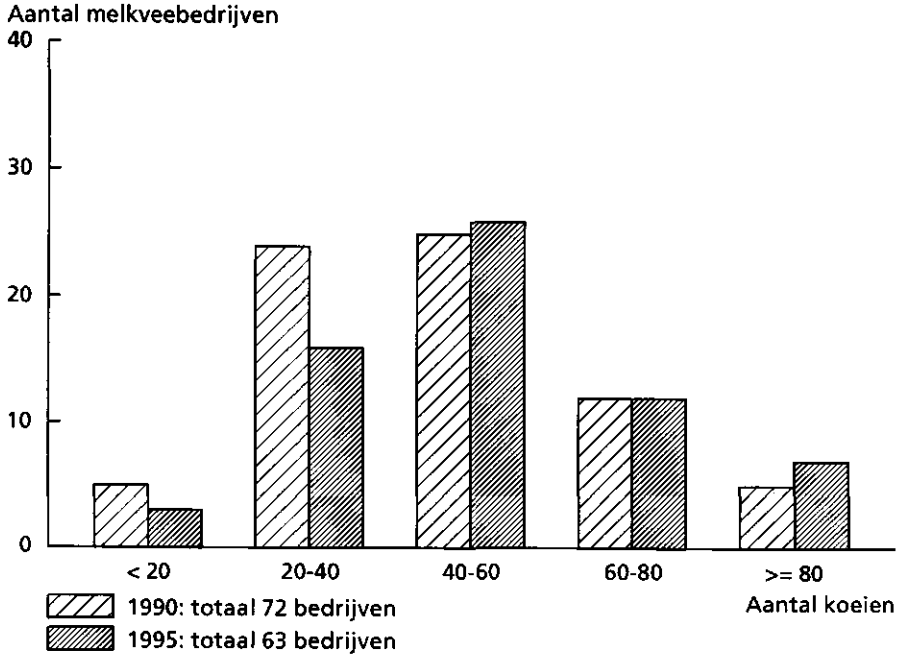
Volgens gegevens van het Produktschap voor Zuivel is de gemiddelde landelijke melkproductie per koe de afgelopen vijf jaren met 400 kg melk gestegen tot 6.400 kg melk per jaar in 1994. Ook in Zeevang mag uitgegaan worden van een waarschijnlijke productiestijging per koe per jaar van ongeveer 80 kg. Bij een ongeveer eenzelfde aantal koeien in Zeevang is de hoeveelheid melk in het gebied de afgelopen vijf jaar met ongeveer 1.400 ton tot 22.300 ton toegenomen.

In tabel 2.5 zijn enkele gebiedskenmerken van de gespecialiseerde melkveebedrijven weergegeven ten opzichte van de rest van het Noord-Hollands veenweidegebied. Gemiddeld hebben de bedrijven in Zeevang ruim 10% meer koeien en grond dan in het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied. De veedichtheid ligt met 2,1 grootvee-eenheden per hectare op hetzelfde niveau. Het aantal bedrijven met een ligboxenstal ligt in Zeevang naar verhouding lager.

Tabel 2.5 Enkele kenmerken van de gespecialiseerde melkveebedrijven in het studiegebied in vergelijking met die van het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied (1995)

	Zeevang	Noord-Hollands veenweidegebied
Gemiddeld aantal melkkoeien per bedrijf	55	49
% bedrijven met een ligboxenstal	52	58
Gemiddeld aantal hectare per bedrijf	38	34
Gemiddeld aantal stuks jongvee per 100 melkkoeien	73	80
Gemiddeld aantal stuks melkkoeien per hectare grasland en voedergewassen	1,44	1,40
Gemiddeld aantal gve per hectare grasland en voedergewassen	2,1	2,1

De laatst vijf jaar heeft er op de melkveebedrijven een aanzienlijke bedrijfsontwikkeling plaatsgevonden: het gemiddeld aantal koeien per bedrijf steeg van 49 naar 55 (in het Noord-Hollands veenweidegebied van 44 naar 49). In figuur 2.2 is de ontwikkeling in de tijd en de verdeling van het aantal melkveebedrijven naar grootte van de melkveestapel weergegeven.

Figuur 2.2 Ontwikkeling van het aantal melkveebedrijven naar aantal koeien in 1990 en 1995

In tabel 2.6 zijn de grootten van de verschillende melkveestapels op de bedrijven weergegeven. Ook hier is de gemiddelde situatie iets gunstiger dan in het vergelijkingsgebied: ruim twee derde van de bedrijven in het studiegebied heeft meer dan 40 koeien (in het vergelijkingsgebied: 56%) en een derde van de bedrijven heeft meer dan 60 koeien (in het vergelijkingsgebied een kwart). Wel komen in Zeevang wel iets meer relatief kleine veestapels (tot 20 koeien) voor en iets minder zeer grote veestapels (boven 80 koeien).

Tabel 2.6 Verdeling van het aantal gespecialiseerde melkveebedrijven naar koeien per bedrijf in 1995

	Zeevang	Noord-Hollands veenweidegebied
Tot 20 koeien	11	8
20-40 koeien	21	36
40-60 koeien	35	32
60-80 koeien	24	14
80 en meer koeien	9	10
Totaal	100	100

Resumerend kunnen we stellen dat de melkveehouderij zich in het gebied de afgelopen vijf jaar goed ontwikkeld heeft. Het loopt ook iets voor op de ontwikkeling in het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied.

2.7.2 Overige graasdierhouderij

Gerekend over alle bedrijven worden er in het studiegebied naast de 3.500 melkkoeien (-1% ten opzichte van 1990) en 2.700 stuks jongvee (in 1990 hetzelfde aantal) ook nog ruim 100 stuks vleesstieren (de helft meer dan in 1990), ruim 600 stuks overig vleesvee (eenzelfde aantal in 1990) en 10.400 schapen (-7%) gehouden. Vooral het houden van schapen is erg populair in het gebied. Zo houdt twee derde van alle melkveebedrijven in het gebied schapen.

De totale overige graasdierhouderij heeft in het studiegebied een omvang van 16% van de totale productie. Ook in 1990 was dit al zo. In het Noord-Hollands veenweidegebied had de overige graasdierhouderij eenzelfde aandeel in de totale productieomvang van eveneens 16%. In 1990 was dit minder (14%).

2.8 Leeftijd en opvolgingssituatie

In het studiegebied is ruim twee derde (68%) van de bedrijfshoofden op de bedrijven met meer dan 20 nge ouder dan 50 jaar. De gemiddelde leeftijd bedraagt 52 jaar. Deze gemiddelde leeftijd komt overeen met die van het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied. Alleen is daar het percentage oudere bedrijfshoofden lager (59%).

Een belangrijk punt is de opvolgingssituatie. Dit gegeven werd voor het laatst geregistreerd in 1993. Gerekend over alle bedrijven met meer dan 20 nge was toen op 46% van de bedrijven waar het bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar was een opvolger aanwezig. Op de melkveebedrijven lag dit percentage wat hoger (52%). Op de overige graasdierbedrijven lag dit percentage flink lager. Het opvolgingspercentage in Zeevang was in 1993 hetzelfde als in het gehele Noord-Hollandse veenweidegebied (eveneens 46%).

De bedrijven met een opvolger hebben gemiddeld een productieomvang van 108 nge. De bedrijven zonder een opvolger of waarvan de opvolging nog niet bekend is, hebben een productieomvang van slechts de helft (54 nge).

2.9 Eigendom/pacht

In het studiegebied is het overgrote deel van de grond in eigendom (inclusief erfpacht): 77%. In het Noord-Hollands veenweidegebied is minder grond in eigendom (67%). De grond in het studiegebied wordt voor 21% gepacht. Overige exploitatievormen, zoals korte pacht of huur, komen voor 2% voor.

2.10 Verkavelingssituatie

Het gemiddeld aantal kavels op de bedrijven met meer dan 20 nge bedraagt in Zeevang 4,1. Dit is ongunstiger dan het gemiddelde van het Noord-Hollands veenweidegebied (3,6). Specifiek op de melkveebedrijven, waar een goede verkaveling erg belangrijk is, bedraagt het aantal kavels per bedrijf 4,3. Dit is iets meer dan in het Noord-Hollands veenweidegebied: 3,9. Dit verschil kan verklaard worden door de grotere melkveebedrijven in het studiegebied: de gemiddelde kaveloppervlakte van de melkveebedrijven is in Zeevang en in het Noord-Hollands veenweidegebied hetzelfde, namelijk 8,3 ha. Van de melkveebedrijven heeft 34% zijn grond in 1 of 2 kavels liggen, 41% heeft 3 of 4 kavels, 12% 5 of 6 kavels en 13% heeft 7 kavels of meer.

Een belangrijk aspect bij de verkaveling bij melkveebedrijven is de ligging van voldoende oppervlakte grond die om de bedrijfsgebouwen ligt. Dit in verband met het gemak dat dit oplevert bij het melken van de koeien. Een indicatie of er genoeg grond bij huis ligt, is de grootte van de huiskavel. Van de bedrijven met melkkoeien in Zeevang heeft 17% van de bedrijven met melkkoeien een huiskavel die meer dan 80% van de totale oppervlakte cultuurgrond uitmaakt, 27% heeft een huiskavel die tussen de 60 en 80% van de totale oppervlakte cultuurgrond uitmaakt, 20% een huiskavel die tussen de 40 en 60% en 36% een huiskavel die minder dan 40% van de totale oppervlakte cultuurgrond van het bedrijf uitmaakt.

Voor de melkveehouderij en vanuit het oogpunt van een doelmatige landinrichting geldt de norm dat 60% van de grond bij huis moet liggen. Aan deze norm voldoet dus slechts een minderheid van de bedrijven: 56% van de bedrijven met melkkoeien heeft minder dan 60% van zijn grond bij huis liggen. De verkavelingssituatie laat dus voor veel bedrijven te wensen over.

2.11 Mestbeleid en -productie

Mestbeleid

Eind 1995 is de integrale notitie mest- en ammoniakbeleid (LNV en VROM, 1995) uitgebracht, met daarin de beleidslijnen voor de komende 10 à 15 jaar. In december 1995 is deze notitie door de Tweede Kamer behandeld en werden enige wijzigingen aangebracht. Kern van het voorgestelde beleid vormt het door de overheid en landbouwbedrijfsleven ontwikkelde systeem van de mineralenboekhouding. Bij de invoering van het mineralenaangiftesysteem in 1998 vervalt de huidige mestboekhouding. In plaats van de geldende gebruiksnormen, die bepalen hoeveel dierlijke mest er per jaar op het land mag worden gebracht, komen de verliesnormen. Bij gebruik van dierlijke mest is een zeker verlies onvermijdelijk. Bij overschrijding van die hoeveelheid, de zogeheten verliesnorm, volgt een heffing. Bedrijven met een veebezetting van 2 grootvee-eenheden (gve) of meer per hectare zijn met ingang van 1998 verplicht aan de mineralenboekhouding mee te doen. Bedrijven beneden deze grens hoeven geen mineralenaangifte te doen. In 2000 wordt bekeken wan-

neer deze bedrijven wel mee moeten doen. Er geldt overigens wel een maximum aanvoernorm. Als op het bedrijf zelf geen mest wordt geproduceerd, mag uiteindelijk niet meer dan 80 kg fosfaat per hectare met dierlijke en overige organische mest worden aangevoerd. In 1995 gold voor grasland nog een gebruiksnorm van 150 kg fosfaat per hectare en voor bouwland een van 110 kg fosfaat per hectare.

Het accent van het ammoniakbeleid verschuift naar emissiereductie. Een van de voorstellen is dat bedrijven met een veebezetting boven de 2 grootveeeenheden verplicht zijn een emissiearme stal te bouwen.

Mestproductie

De mestproductie in het studiegebied is uitgedrukt in hoeveelheden fosfaat. Hierbij is uitgegaan van de door de overheid vastgestelde fosfaatproductienormen per diersoort (forfaitaire normen). De totale mestproductie - op basis van alle geregistreerde bedrijven - bedroeg in 1995 233 ton. Per hectare cultuurgrond komt dit uit op bijna 76 kg fosfaat. Voor het hele Noord-Hollands veenweidegebied was dit ruim 67 kg fosfaat. Gemiddeld genomen zijn er voor de nabije toekomst geen grote problemen in het studiegebied. Dit neemt niet weg dat er wel problemen kunnen komen voor individuele bedrijven.

In 1995 lag de maximale aanwendingsnorm voor grasland op 150 kg fosfaat per hectare; voor maïs en bouwland lag dit op 110 kg fosfaat per hectare. Op basis van deze normen zijn er in Zeevang als geheel geen mestmilieuproblemen.

Van de in totaal 134 bedrijven in het gebied waren er 130 die mest produceren. In het gehele studiegebied waren er in 1995 maar 6 mestproducerende bedrijven die op hun bedrijf de mest niet kwijt konden (uitgaande van de normen van 1995). Het totale mestoverschot op deze bedrijven bedroeg slechts totaal 4 ton fosfaat.

Veebezetting

Aan het begin van deze paragraaf is gezegd dat in de nabije toekomst (1988) voor een bedrijf de grens van 2 grootvee-eenheden (gve) per hectare gehanteerd zal worden voor de verplichting tot het bijhouden van een mineralenboekhouding.

De gespecialiseerde melkveebedrijven boven 20 nge in het studiegebied hebben gemiddeld een veebezetting van 2,1 gve per hectare. Van deze 63 melkveebedrijven heeft ruim 40% een veebezetting onder de 2 gve per hectare.

Van de overige bedrijven met graasdierhouderij boven de 20 nge (gemiddeld 1,2 gve per hectare) heeft 90% een veebezetting die lager ligt dan 2 gve per hectare. Van de bedrijven tot 20 nge (gemiddeld 1,3 gve per hectare) heeft twee derde een veebezetting onder de 2 gve per hectare.

3. BEDRIJFSECONOMISCHE ASPECTEN

De rentabiliteit in de melkveehouderijsector in Nederland als totaliteit is de laatste jaren wat minder geworden. Ook de verdiende inkomens zijn gemiddeld momenteel minder dan een aantal jaren geleden. Dit is ook het geval geweest voor de bedrijven die liggen in het Noordelijk Klei- en veenweidegebied. Het Noord-Hollands veenweidegebied (inclusief Zeevang) is onderdeel van dit grotere landbouwgebied. De oorzaken van de teruglopende inkomens moeten vooral gezocht worden in een elk jaar iets teruglopende melkprijs, toegenomen milieukosten en de in de tijd steeds toenemende kosten voor het melkquotum. Een en ander is nader geïllustreerd in tabel 3.1.

Tabel 3.1 Rentabiliteit en inkomen van melkveebedrijven (>= 20 nge)

	Alle bedrijven		Grotere bedrijven (>= 40 nge)		
	Neder-land	Zee-vang	Neder-land	Noordelijk Klei- en veenweide-gebied	Zee-vang
Hectaren per bedrijf	30,7	38,3	34,2	42,5	40,1
Nge per bedrijf	82	90	92	103	97
Ondernemers per bedrijf	1,40	1,41	1,46	1,46	1,46
Opbrengsten per 100 gulden kosten (pachtbasis)					
1986/87-1990/91	90		94	99	
1991/92	83		86	91	
1992/93	84		86	91	
1993/94	83		85	90	
1994/95	82		84	88	
1995/96 (raming)	79		81	85	
Gezinsinkomen uit bedrijf (x ƒ 1.000,- per ondernemer)					
1986/87-1990/91	79		93	102	
1991/92	57		63	78	
1992/93	64		69	82	
1993/94	58		62	76	
1994/95	58	68	64	76	70
1995/96 (raming)	49		53	62	

De kengetallen uit tabel 3.1 zijn afkomstig van door LEI-DLO bewerkte gegevens van het Bedrijven-Informatienet van LEI-DLO. LEI-DLO houdt van circa 1,5% van alle Nederlandse land- en tuinbouwbedrijven onder meer de bedrijfseconomische kengetallen bij.

Het gezinsinkomen per bedrijf in Zeevang zal iets onder het gemiddelde van het Noordelijk Klei- en veenweidegebied liggen. Dit omdat de gemiddelde oppervlakte en omvang van de gespecialiseerde melkveebedrijven in Zeevang iets onder het gemiddelde ligt van deze groep van landbouwgebieden.

In tabel 3.1 zijn ook enige kengetallen van Zeevang weergegeven. Het gemiddelde gezinsinkomen per ondernemer zal op de gespecialiseerde grotere (boven 40 nge) melkveebedrijven in Zeevang naar schatting ongeveer ƒ 70.000,- bedragen (1994/95). Inclusief de kleinere (20-40 nge) melkveebedrijven bedraagt dit inkomen gemiddeld ƒ 68.000,- per ondernemer. Hierbij moet wel bedacht worden dat de berekende en geschatte gezinsinkomens per ondernemer bepaald zijn per ondernemer. In veel gevallen zijn er meerdere ondernemers per bedrijf. Het gemiddelde verdiende gezinsinkomen per bedrijf ligt hoger: gemiddeld ongeveer voor de grotere op ƒ 102.000,- en voor alle melkveebedrijven samen gemiddeld ƒ 96.000,- (1994/95).

In het gebied zijn naast de 63 gespecialiseerde melkveebedrijven ook nog 13 andere bedrijven boven de 20 nge. Deze 13 andere bedrijven zijn allen kleiner dan 40 nge. Hiervan zijn de meeste (11 van de 13) overige graasdierbedrijven. De bedrijfsresultaten op dit type bedrijven staan de laatste tijd sterk onder druk.

In tabel 3.2 is een schatting weergegeven van de verdeling van de verdiende gezinsinkomens uit het landbouwbedrijf per bedrijf per ondernemer in het studiegebied (gespecialiseerde melkveebedrijven en overige bedrijven, 20 nge en meer). Gemiddeld genomen en over alle bedrijven met 20 nge en meer komt het verdiende gezinsinkomen uit het landbouwbedrijf per ondernemer naar schatting uit op ƒ 64.000,- per jaar. Hierbij moet er aan gedacht worden dat er op sommige bedrijven meerdere ondernemers aanwezig zijn (de verdiende gezinsinkomens per bedrijf liggen dus hoger).

Tabel 3.2 Schatting van de verdiende gezinsinkomens uit het landbouwbedrijf per bedrijf per ondernemer in Zeevang (1994/95; alle bedrijven >= 20 nge)

	Gezinsinkomen uit bedrijf (x 1.000 gulden)				
	tot 35	35-50	50 -75	75 e.m.	totaal
Aantal bedrijven	19	15	25	17	76

Tabel 3.3 geeft een schatting van de totale verdiende agrarische gezinsinkomens in Zeevang. In totaal bedraagt het verdiende jaarlijkse arbeidsinkomen uit de landbouwsector ongeveer 7 miljoen.

Tabel 3.3 Schatting van het totale verdiende argrarische gezinsinkomen per groep bedrijven per bedrijfstype, per bedrijfstypen en per arbeidsjaareenheid in het studiegebied (1994/95) (x 1.000 gulden)

Bedrijfstype	Totaal	Gemiddeld per bedrijf	Gemiddeld per arbeidsjaareenheid
Melkveebedrijven	6.000	96	49
Overige bedrijven	500	38	24
Bedrijven <20 nge	500	9	11

4. TOEKOMSTIGE ONTWIKKELING

In deze paragraaf wordt een beeld geschetst van de te verwachten toekomstige ontwikkeling in Zeevang. Hierbij wordt naar een tijdhorizon van ongeveer 10 jaar gekeken: het jaar 2005.

Hierbij worden een aantal aspecten belicht. Hierbij wordt uitgegaan van een autonome ontwikkeling zonder landinrichting. De ontwikkelingen in de melkveehouderijsector in de periode 2000-2005 zouden mogelijk anders kunnen gaan lopen dan in de afgelopen 15 jaar (mogelijke afschaffing melkquotering met vrije melkprijs). In paragraaf 4.4 wordt hier nader op ingegaan. Vanwege de politieke onzekerheid dat dit daadwerkelijk gebeurt, is hiermee daarom in paragraaf 4.1 t/m 4.3 geen rekening gehouden.

4.1 Areaal cultuurgrond en grondgebruik

De totale oppervlakte cultuurgrond in gebruik bij bedrijven uit het studiegebied is per saldo de afgelopen 5 jaren iets toegenomen. Voor de nabije toekomst wordt er niet van uitgegaan dat deze ontwikkeling zich voortzet. Voor het gebied wordt voor de nabije toekomst 276 ha reservaatsgebied en 149 ha natuurontwikkeling voorzien. Op dit moment is reeds circa 150 ha reservaatsgebied gerealiseerd. Verondersteld wordt dat over ongeveer 10 jaar voor deze twee doeleinden ongeveer reeds 100 ha grond verworven zal zijn.

Het grondgebruik in het gebied is nu voor 98% grasland. Het areaal snijmaïs is de afgelopen jaren iets toegenomen (van 10 tot 46 ha). Snijmaïs heeft een gunstiger voederbijdrage per hectare dan grasland. Het verbouwen van snijmaïs is daarentegen op deze overwegend natte veengronden erg moeilijk (vooral het oogsten in het najaar). Ondanks de moeilijke teeltomstandigheden voor snijmaïs zal er in de nabije toekomst waarschijnlijk toch iets meer snijmaïs in het gebied zijn.

4.2 Aantal bedrijven

4.2.1 Aantal bedrijven van 20 nge en meer

Het toekomstige aantal bedrijven wordt zowel bepaald door het aantal opvolgers in het gebied als door andere redenen. Deze andere redenen kunnen zijn: stoppen door slechte bedrijfsresultaten, niet-agrarische claims en verhuizingen naar elders. Ook kunnen jonge bedrijfshoofden vroegtijdig overlijden of iets anders gaan doen (beroepsveranderingen). Sommige van deze bedrijven zullen alsnog voortgezet worden als hoofdberoepsbedrijf. Per saldo

mag verwacht worden dat er om deze reden in 2005 in het gehele studiegebied ongeveer 3 hoofdberoepsbedrijven minder zullen zijn.

Het opvolgingspercentage gerekend over alle bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar ligt in het gebied met 46% op hetzelfde niveau als van het Noord-Hollands veenweidegebied. In 1993 waren op 54 bedrijven boven de 20 nge de oudste bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar. Hiervan hadden er 25 een opvolger.

Op 29 bedrijven was er geen opvolger of was het nog niet bekend of er een opvolger zou komen. Hiervan hadden er 7 een bedrijfsomvang van meer dan 70 nge (43 koeien en ongeveer 28 ha cultuurgrond). Van deze bedrijven zullen er waarschijnlijk alsnog 4 opgevolgd worden door opvolgende kinderen of door anderen. Voor ongeveer 3 bedrijven zal dit al voor 2005 plaats hebben gevonden.

In de Landbouwtelling wordt naar opvolging gevraagd aan bedrijfshoofden die ouder zijn dan 50 jaar. Het merendeel van de bedrijfshoofden stopt pas met werken rondom z'n 65ste jaar. Dit betekent dat tussen 1995 en 2005 ruwweg twee derde van de bedrijven waar nu een opvolger is ook daadwerkelijke opvolging gerealiseerd zal zijn. Eveneens zal ongeveer een derde van de bedrijven zonder een opvolger ook in 2005 nog aanwezig zijn.

Samengevat zal de ontwikkeling van het aantal bedrijven (> 20 nge) er tot 2005 ongeveer als volgt uitzien:

- Aantal bedrijven in 1995: 76
- Gecontinueerde bedrijven:
  - bedrijven waarvan het bedrijfshoofd jonger is dan 50 jaar in 1995: +26
  - bedrijven waarvan het bedrijfhoofd ouder is dan 50 jaar in 1995 met opvolger: +25
  - bedrijven zonder opvolging of opvolging onbekend (25 in 1995):
    - hiervan zullen er alsnog 3 opgevolgd zijn en 1 opgevolgd worden: + 4
    - van de overige 21 bedrijven zonder opvolger of opvolging onbekend zullen er nog ongeveer een derde over zijn: + 7
- Niet gecontinueerde bedrijven:
  - van de overige 21 bedrijven zonder opvolger of opvolging onbekend zullen er ongeveer twee derde minder zijn: -14
  - daarnaast zullen er nog ongeveer 3 bedrijven gerekend over alle bedrijven door overige oorzaken minder zijn in het gebied: - 3
- Aantal bedrijven in 2005: 59

In 2005 zulllen er zich dus waarschijnlijk 59 bedrijven (>20 nge) in Zeevang bevinden. Dit zou een vermindering van het aantal bedrijven betekenen van gemiddeld 2,5% per jaar. Dit is iets minder dan de afgelopen vijf jaren (-3,3% per jaar).

4.2.2 Aantal bedrijven kleiner dan 20 nge

De afgelopen jaren is het aantal bedrijven dat kleiner is dan 20 nge met 6 toegenomen tot 58. De toename werd vooral veroorzaakt in de leeftijdscate-

gorie 50-65 jaar, die in 1995 21 bedrijven omvatte (tegen 14 in 1990). De belangrijkste oorzaak van deze toename moet waarschijnlijk gezocht worden in het feit dat hoofberoepsbedrijfshoofden ouder dan 50 jaar die geen opvolger hebben nu eerder dan voorheen hun melkvee opruimen, hun quotum verkopen of verhuren en overgaan tot een extensivering van hun bedrijfsvoering. Meestal wordt ook een groot deel van de grond verkocht.

Ook voor de nabije toekomst mag verwacht worden dat bedrijven met 20 nge en meer zonder opvolger geleidelijk zullen stoppen en eerst een klein bedrijf zullen worden. Voor de nabije toekomst wordt uitgegaan van een ongeveer zelfde aantal kleinere bedrijven als nu: het aantal kleinere bedrijven dat opgeheven wordt zal ongeveer even groot zijn als het aantal bedrijven dat erbij komt vanuit de groep grotere bedrijven.

4.3 Areaal cultuurgrond en ontwikkeling bedrijven naar bedrijfsoppervlakte

In tabel 4.1 is de huidige en verwachte toekomstige ontwikkeling van het areaal cultuurgrond, het aantal bedrijven en de gemiddelde bedrijfsoppervlakte weergegeven. Dit is gebeurd op basis van de voorgaande twee paragrafen.

Tabel 4.1 Ontwikkeling van het areaal cultuurgrond, aantal bedrijven en gemiddelde bedrijfsoppervlakte in 1990, 1995 en 2005

	Aantal bedrijven			Cultuurgrond (ha)			Ha per bedrijf		
	1990	1995	2005	1990	1995	2005	1990	1995	2005
Bedrijven >= 20 nge	90	76	59	2.665	2.644	2.511	29,6	34,8	42,6
Bedrijven tot 20 nge	52	58	58	389	432	443	7,5	7,4	7,6
Totaal	142	134	117	3.054	3.076	2.954	21,5	23,0	25,2

Doordat er cultuurgrond van de niet-gecontinueerde bedrijven vrijkomt en doordat sommige bedrijfshoofden het wat rustiger aan gaan doen (ze worden een bedrijf met minder dan 20 nge), kunnen de andere grotere bedrijven in de nabije toekomst hun bedrijfsoppervlakte vergroten.

In tabel 4.2 wordt de recente, huidige en toekomstige verdeling van het aantal bedrijven over de diverse bedrijfsoppervlakteklassen weergegeven. Het aantal bedrijven met meer dan 50 ha cultuurgrond zal verder toenemen. Net als nu zal ook in de nabije toekomst een relatief groot deel van het totale aantal bedrijven een bedrijfsoppervlakte hebben tussen 30 en 50 ha.

Tabel 4.2 Het aantal bedrijven naar bedrijfsoppervlakteklasse in 1990, 1995 en 2005. Bedrijven met >= 20 nge

Bedrijfsoppervlakte (ha)	1990	1995	2005
Tot 15	5	5	5
15-20	18	9	5
20-30	34	21	10
30-50	28	32	25
50-100	4	7	10
100 e.m.	1	2	4
Totaal	90	76	59

4.4 Ontwikkelingen in de melkveehouderijsector

Voor de ontwikkeling van de melkveehouderij in de nabije toekomst is met name van belang of de huidige melkquotering in 2005 nog zal bestaan. De Raad van Landbouwministers van de Europese Unie heeft in 1992 besloten om de melkquotering tot het jaar 2000 te handhaven. Vanaf 1997 zal de discussie gestart worden over wel of niet voortzetten van de melkquotering en zo ja, in welke vorm. Bij de keuze voor de periode na het jaar 2000 speelt mee dat de ondersteuning aan de zuivelsector aan steeds stringentere beperkingen onderworpen raakt door afspraken in GATT/WTO verband (internationale verdragen en afspraken). Ook mogelijke toetreding van Midden- en Oost-Europese landen zal waarschijnlijk leiden tot minder ondersteuning per kilogram melk. Al met al meer invloed van de vrije markt, ofwel liberalisatie en meer concurrentie. Tot het jaar 2000 zal de melkprijs al gaan dalen omdat de exportrestituties in de periode 1995-2001 afnemen met 36% en het volume van de gesubsidieerde export met 21%. Verder moet de EU al meer import van buiten de EU toestaan. Wel wordt een wereldwijde stijging van de consumptie van melkproducten voorzien, met name kaas en vloeibare melkproducten. Dit vanwege bevolkingsgroei en economische groei (met name vooral in Zuid-Oost Azië).

Op grond van afspraken in GATT/WTO-verband kan tot 2000 een beperkte prijsdaling verwacht worden (verondersteld wordt ongeveer 4 cent per kilogram melk). Hierbij zouden de quota nog met 2,5% gekort kunnen worden. De gevolgen van het GATT voor het EU-landbouwbeleid zullen vooralsnog beperkt zijn (Van Berkum, 1994). Op het ogenblik (1996) ligt de melkprijs rond de 75 cent per kilogram melk.

Na het jaar 2000 is een verdergaande liberalisering van de zuivelmarkt waarschijnlijk. Afhankelijk van de ontwikkelingen in de Midden- en Oost-Europese landen en de productieontwikkeling wereldwijd zal de melkprijs in Nederland waarschijnlijk dan tussen de 50 en 62 cent per kilogram melk komen te liggen. De melkproductie in de EU zal met 10 tot 13% toenemen (Zachariasse, 1996).

De hiervoor geschetste ontwikkeling betekent dat mogelijk op termijn de kosten voor quotum (huur en koop) zullen verdwijnen. Bij een vrije markt en dus krappere marges zal onder andere de grondprijs waarschijnlijk op een minder hoog niveau komen komen dan onder quotering. Verder zal er gemiddeld meer melk per bedrijf gemolken gaan worden. Hierdoor zal een prijsdaling per kilogram melk van 20 tot 25% ongeveer hetzelfde inkomen opleveren als onder voortzetting van de quotering (bij veel aangekocht quotum zal er eerst wel een afboekingsverlies verwerkt moeten worden).

Een en ander betekent wel dat op termijn de melkveebedrijven groter zullen zijn dan met quotering. Ook de melkveebedrijven in Zeevang zullen met het hiervoor beschreven proces te maken krijgen. Of dit ontwikkelingproces zich al in de periode van 2000 tot 2005 zal gaan voordoen, is echter vooralsnog de vraag.

5. VISIE VAN DE LANDBOUWERS

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk is getracht de visie vanuit de landbouw op de herinrichting "Zeevang" te verwoorden. Hiervoor zijn eind september 1996 zes sleutelinformanten geïnterviewd. Ze zijn gekozen op basis van hun kennis over de landbouw in het gebied. Sommigen zijn actief in een landbouworganisatie of soms bestuurlijk actief in of rond de landbouwsector.

Alle informanten hebben een landbouwbedrijf in het gebied. Aan de gesprekken hebben veelal ook de echtgenoten en/of soms andere maten uit een maatschap (zoons of broers) deelgenomen. Bij de selectie van de landbouwers is verder gezorgd voor een goede verdeling over het hele studiegebied.

De interviews zijn gehouden in de vorm van open vraaggesprekken, dat wil zeggen: de geïnterviewden hebben in eigen bewoordingen kunnen uitdrukken hoe men zelf en hoe de andere landbouwers in het gebied denken over de onderwerpen die de interviewer naar voren bracht. De volgende onderwerpen zijn besproken: betekenis van de herinrichting (dit ten aanzien van onder meer de waterhuishouding, de verkavelingssituatie en de ontsluiting), de geplande natuurontwikkeling, de inpasbaarheid van recreatie en natuurbeheer op de bedrijven, de huidige situatie en toekomstige ontwikkeling van de veehouderij in het gebied. Hierbij is zowel naar het eigen bedrijf gekeken als naar de bedrijven in de buurt.

5.2 Achtergronden

Voor een beter begrip van wat de geïnterviewden naar voren hebben gebracht, worden hier enkele achtergronden van de Zeevang geschetst.

De Zeevang is een vlak, open en waterrijk veenweidegebied. Het huidige grondgebruik is vrijwel volledig agrarisch (veehouderij). Zo'n 35 jaar geleden is het grootste deel van het gebied veranderd van een slecht ontsloten vaargebied naar een voor die tijd redelijk modern landbouwgebied: er zijn toen 26 bedrijven verplaatst en vele nieuwe wegen aangelegd.

Het polderpeil in het gebied is veelal ongeveer 20 cm onder maaiveld. Op veel bedrijven is ook onderbemaling aanwezig; van de totale bedrijfsoppervlakte wordt 39% onderbemalen. De drooglegginggen in de onderbemalingen varieren van ongeveer 40 cm tot 120 cm onder maaiveld (Bron: cultuurtechnische inventarisatie Zeevang). Er mogen sinds een aantal jaren geen nieuwe onderbemaalde gebieden bijkomen. In het Natuurbeleidsplan uit 1991 wordt Zeevang aangeduid als een gebied dat behoort tot de Ecologische Hoofdstructuur. Per 1 oktober 1993 is door de Provinciale Commissie Beheer Landbouw-

gronden Noord-Holland in het Regioplan Veenweidegebied-Noord in Zeevang 810 ha aangemerkt als beheersgebied, 276 ha als reservaatsgebied en 149 ha als natuurontwikkelingsproject. Een groot deel van de reservaatsgronden is al sedert lange tijd in eigendom van Staatsbosbeheer (ruim 150 ha).

Verder wordt Zeevang in de nota Kiezen voor Recreatie aangeduid als een potentieel recreatief-toeristisch aantrekkelijk gebied: het recreatief medegebruik in samenhang met natuur- en landschappelijke waarden staat centraal.

5.3 Betekenis herinrichting

De aanleiding voor de aanvraag voor herinrichting moet volgens de geïnterviewden vooral gezocht worden in de aanvraag van het waterschap voor renovatie van de gemalen in het gebied. De herinrichting wordt met name van belang geacht om lokaal de verkavelings- en de waterhuishoudkundige situatie te verbeteren. De ontsluiting speelt een ondergeschikte rol.

Van de geïnterviewden zijn er enkelen die dachten erg weinig tot niets aan een herinrichting voor hun eigen bedrijf te hebben. Wel zien ze het nut van herinrichting in voor andere bedrijven.

5.3.1 Verkaveling

Ten aanzien van de verkavelingssituatie variëren de meningen zeer sterk, van "De verkaveling op mijn bedrijf is 100%: alle grond ligt rond het bedrijf: het kan niet beter" tot "De verkaveling is zeer slecht: de grond ligt overal. De verkavelingssituatie belemmert ook de groei van het bedrijf: de werkomstandigheden en het vele gerij beletten eigenlijk de verdere groei".

Vooral rond Warder en het Oosteinde is de verkavelingssituaite ongunstig. Daar komt bij dat in Warder al reeds jaren een vrij groot reservaat ligt van Staatsbosbeheer, wat een normale bedrijfsontwikkeling op slot gezet heeft: er kan niet meer uitgeruild worden met deze gronden en het belemmert ook de bedrijfsgrootte-ontwikkeling in het gebied. Uitruil met gronden van Staatsbosbeheer in het kader van de herinrichting zouden velen op prijs stellen.

5.3.2 Waterhuishouding

De waterhuishoudkundige situatie wordt doorgaans door de geïnterviewden niet als een groot probleem gezien: veelal zijn de natste gronden in het recente verleden reeds van onderbemaling voorzien. Daarna is ook veel gedraineerd. Door het merendeel van de geïnterviewden wordt de waterhuishoudkundige situatie als goed bestempeld. Weliswaar zou op veel percelen de waterhuishouding wat verbeterd kunnen worden, maar in veel gevallen heeft men ermee leren leven. Dit neemt niet weg dat sommige bedrijven wel degelijk last hebben van te veel water: met name in het voorjaar speelt dit: "De koeien staan 14 dagen te lang op stal, het is eigenlijk een wanprestatie van het waterschap. Vooral in deze omgeving (Kwadijk) is het een groot probleem. Het water komt de greppels in: de vogels zijn beter af dan de boeren. Het is elke

keer zo in het voorjaar." Een 10 cm lager peil in het voorjaar zou voor deze gebieden al een flinke verbetering zijn.

Verder wordt erop gewezen dat vroeger toen er nog geen groot waterschap was (sinds circa 10 jaar: "De Waterlanden") de problemen minder waren: "Men hield vroeger beter het weer in de gaten: men begon al veel eerder met malen."

Gewezen is ook door verschillende boeren op de nadelen van een verdere ontwatering voor het veen: een verdere inklinking vindt plaats, de maaiveldsligging wordt ongelijk, het is moeilijk te berijden en een niet meer om te keren indroging van het veen kan plaatsvinden in een drogere tijd ("Je verkracht het veenweidegebied"). Op zwaar onderbemaalde stukken grasland komen de laatste jaren ook veel paddestoelen voor. Ook zullen er veel aanpassingen nodig zijn om de heipalen onder huizen en bedrijfsgebouwen voldoende nat te houden in verband met houtrot. Sommigen hebben bewust in het verleden niet aan onderbemaling gedaan en willen dit ook nu niet.

Door sommigen wordt ook opgemerkt dat vooral het waterschap door de herinrichting meer te vertellen wil krijgen in het gebied: "De herinrichting is bedoeld om onderbemalingen aan banden te leggen, zodat alles zoveel mogelijk blokbemaling wordt. Het waterschap heeft zo veel meer te zeggen. Ze hebben dan meer grip op alles."

5.3.3 Ontsluiting

De ontsluiting wordt meestal door de geïnterviewden als gunstig beschouwd: in het gebied lopen vrij weinig doorgaande wegen en wegen met vooral lokaal verkeer. Doorgaans is het erg rustig op de wegen. Voor het landbouwverkeer en het soms over de weg moeten van vee wordt dit als gunstig ervaren. Wel vindt men soms de wegen iets te smal.

Lokaal zijn er soms wel hindernissen rondom grotere doorgaande wegen (bijvoorbeeld de provinviale weg Oosthuizen-Hoorn). Ook de spoorweg is voor sommigen een belemmering: sommige percelen liggen aan weerskanten hiervan. Er is een aantal onbewaakte spoorwegovergangen, waarbij soms ook nog het zicht belemmerd wordt door begroeiing.

In het kader van de herinrichting zouden deze knelpunten opgelost kunnen worden (ruiling kavels al of niet in combinatie met tunneltjes).

5.4 Ontwikkeling veehouderij

5.4.1 Ontwikkeling eigen bedrijf

Alle geïnterviewden zijn positief over hun eigen bedrijf en de bestendigheid daarvan op de langere termijn. Dit neemt niet weg dat er geen problemen en onzekerheden zijn. Op alle bedrijven zijn opvolgers.

Over het algemeen vindt men de huidige omvang van het bedrijf voldoende groot om er een goed inkomen mee te verdienen. De meesten denken wel in de toekomst groter te moeten zijn. Hoe groot dan wel is een moeilijk te

beantwooorden vraag. Dit hangt duidelijk samen met het toekomstige internationale zuivelbeleid. Hierbij spelen vooral de hoogte van de melkprijs en het voortbestaan van de melkquoteringen een belangrijke rol. Ook de onduidelijkheid rond toekomstige landelijke milieuwetgevingen is een onzekere factor in het geheel. Voor sommigen is het te veel versnipperd zijn van de grond op dit moment een rem om nu verder te groeien: het is qua arbeid niet verder in te passen.

Over het antwoord op de vraag hoe groot het ideale bedrijf in de nabije toekomst (10 à 15 jaar) moet zijn, lopen de meningen uiteen. Dat dit een gezinsbedrijf zal zijn, stond voor iedereen vast:

- "Een eenmansbedrijf moet in de nabije toekomst 400 à 500 ton melk hebben met 40 à 50 ha grond. Dit is dan nog enigszins sociaal verantwoord. Een tweemansbedrijf met 700 ton zou eigenlijk beter zijn. Maar dat krijg je hier in de buurt niet verwezenlijkt."
- "Een tweemansbedrijf is idealer en sociaal veel beter: dit moet 100 ha groot zijn met een melkquotum van 400 ton per man: dus 800 ton totaal. Het land moet dan wel allemaal bij huis liggen. Dan is het te behappen."
- "De ideale grootte van een bedrijf vind ik: 800 ton melk op 60 à 65 ha. Met een man-vrouwmaatschap en 1 arbeidskracht moet dit goed rond te zetten zijn. Ook sociaal gezien lijkt me dit het beste."
- "Ik hoop ook in de toekomst met 40 ha en 500 ton melk een goede boterham te kunnen verdienen. Dit met een redelijke werkweek (in uren uitgedrukt)".
- "Omdat we nu met z'n drieën boeren is eigenlijk 800 ton melk te weinig: er moet nog 1 ton bij. Met z'n tweeën moet het genoeg zijn".
- "Omdat we relatief veel grond hebben, bijna 60 ha, en veel ander vee, verwacht ik ook in de toekomst genoeg te hebben aan een melkquotum van 250 ton."

Resumerend is te zeggen dat doorgaans verondersteld wordt dat voor een eenmansbedrijf ruim 400 ton melk genoeg is. Uit sociaal oogpunt wordt ook dikwijls een tweemansbedrijf met 800 ton melk als een ideaal bedrijf genoemd.

5.4.2 Ontwikkelingen in de streek

In Middelie en Kwadijk zijn er slechts weinig hoofdberoepsbedrijven: veel bedrijven worden door nevenberoepers geëxploiteerd. Eind vijftiger/begin zestiger jaren zijn er veel bedrijven gesaneerd. Het aantal hoofdberoepsbedrijven is toen veel minder geworden. Ook nu zijn er weinig opvolgers op de overgebleven hoofdberoepsbedrijven; dit ondanks dat er toch mooie bedrijven tussen zitten.Wat ook een rol in deze buurt heeft gespeeld, is dat er volop alternatieve werkgelegenheid was, waarin goed te verdienen was. Hierbij heeft ook de actieve werving onder boerenzoons van een heibedrijf in Middelie een vrij grote rol gespeeld. Veel voormalige hoofdberoepsbedrijven zijn in de loop der tijd overgenomen door zoons die het bedrijf nu exploiteren als nevenbedrijf. Bezorgdheid is er wel over de toekomst van de landbouw: "Ik ben bang voor

de landbouwsector op termijn in deze buurt: wie gaat later deze bedrijven overnemen? Hebben de kinderen van deze nevenberoepers nog genoeg gevoel voor de landbouw? Hoe gaat het dan verder?"

In de overige delen van de Zeevang wordt de veehouderijsector door de geïnterviewden als vrij sterk gezien: "De wil om door te gaan is doorgaans sterk aanwezig. En waar een wil is is een weg." "De basis van een bedrijf moet de wil zijn om er wat van te maken. Het enthousiasme moet er zijn. Soms gaat het met 30 koeien goed en soms met meer juist niet."

In het verleden is er veel gesaneerd. Nu zijn er doorgaans veel opvolgers. "Het blijft wel bewerkelijk in vergelijking met de kleipolders." De infrastructuur rondom de veehouderij is vrij goed. Er is veel onderlinge hulp en sociale contacten. Er is een veeteeltstudieclub en de middelbare agrarische school is niet zo ver weg (Alkmaar). Verder gebeurt het loonwerk goed en is de veemarkt in Purmerend dichtbij, wat ook z'n voordelen kan hebben.

Een grote zorg wordt uitgesproken rond de mogelijke uitbreiding van nog meer natuurgebieden in het gebied: "Erg veel natuurgebieden belemmeren de ontwikkelingen in de landbouw. Nu staan er voor natuurbeheer door boeren vergoedingen tegenover. Als deze vergoedingen eens wegvallen, dan is de toekomst van de Zeevang problematisch: dan slaat de verpaupering toe. In de buurt van Zaanstad zie je veel verpaupering. Erg weining mensen hebben hier wat aan. Ik heb een grote zorg over de veenweidegebieden. Het moet in het redelijke blijven."

5.5 Natuurplannen

Door de meeste boeren wordt er met het nodige argwaan gekeken naar de aanwezige en voorgenomen natuurplannen. De natuurreservaten die al aanwezig zijn vormen een rem op de normale bedrijfsontwikkeling. Ze zijn alle van Staatsbosbeheer. De Stichting Noord-Hollands Landschap en de Vereniging Natuurmonumenten hebben geen reservaten in het gebied. Een aantal boeren huurt en pacht door middel van kortdurende contracten gronden in de reservaten van Staatsbosbeheer. Voor deze gronden geldt een aangepast gebruik, waarnaar de huur-pachtprijzen aangepast zijn.

De meeste reservaatsgronden zijn door Staatsbosbeheer reeds enige tijd geleden verworven (15 à 20 jaar terug). De afgelopen jaren hebben er weinig grondaankopen plaatsgevonden. De meeste geïnterviewden zijn van mening dat de toenmalige grondaankopen de grondprijs in de streek hebben opgedreven. "Onze buren kregen geen kans om het land te kopen en konden daardoor de ontwikkelingen niet meer bijhouden." "Staatsbosbeheer is de veroorzaker van veel grondtekort hier."

De claims voor een nog groter reservaatsgebied en voor natuurontwikkeling van gronden die nu nog in normaal beheer zijn, worden door de geïnterviewden met veel scepsis bezien. "Hebben we hier dan geen natuur? Als je om je heen kijkt: het is toch allemaal natuur hier?" Over de aangewezen beheersgebieden wordt wat milder geoordeeld: voor sommigen is het een mogelijkheid om extra inkomensten te verwerven, in ruil voor het nalaten van bewer-

kingen in het voorjaar, zoals niet maaien of inscharen van jongvee voor 1 of 15 juni (of later). Sommigen hadden toch al flinke beperkingen in het voorjaar en daar kunnen die paar weken dan ook nog wel bij. Anderen willen niks met beheersgebieden te maken hebben. Sommigen vinden het jammer dat bepaalde delen waar toch al veel beperkingen van nature opzitten niet als beheersgebied aangemerkt waren. Ook is gezegd: "Maak van de hele Zeevang maar een beheersgebied: dan wordt het minder als een claim gezien en dan kan iedereen als hij dat wil een beheersovereenkomst afsluiten. Het is dan niks bijzonders meer."

5.6 Inpasbaarheid natuurbeheer

Op sommige bedrijven waar toch al flinke beperkingen op de grond waren, zijn beheersovereenkomsten gesloten. Omdat dit op vrijwillige basis gebeurt, is hiermee in de gehele bedrijfsvoering rekening gehouden. De beheersvergoedingen worden als een onderdeel van de bedrijfsinkomsten gezien. Degenen die dit natuurbeheer (meestal weidevogelbeheer) niet kunnen inpassen op hun bedrijf sluiten ook geen beheersovereenkomst. Verder wordt het een moeilijke zaak gevonden om allerlei gebiedjes met hoge waterpeilen in de sloten (voor de weidevogels) en lagere waterpeilen voor de landbouw te maken: "Dit zal veel gaan kosten en de landbouw betaalt het gelag. Je hebt er niks aan."

Verder is er in het gebied de laatste jaren veel schade van smienten. Deze vogels broeden in Noord- en West-Rusland en overwinteren hier: "De praktijk is dat ze al eind augustus (dit jaar al op 26 augustus) komen en dan soms tot ver in het voorjaar hier zitten en lokaal enorm veel schade berokkenen door veel gras te vreten. Ze zitten vooral in het zuiden van de Zeevang: de graslanden langs sommige brede tochten worden helemaal kaalgevreten. Het gaat hier echt om vele duizenden vogels op een perceel grasland. De schadevergoedingen van de wildschadecommissie dekken in veel gevallen maar de helft van de echte schade. De smienten lijken op dit ogenblik meer schade aan de graslanden te berokkenen dan de ganzen of zwanen: ze komen steeds eerder en blijven steeds langer."

Verder vindt men het een vervelende zaak dat in de media en elders de boer als een antinatuurpersoon afgeschilderd wordt: het imago deugt gewoon niet: "Het oprichten van natuurcoöperaties door boeren doet hier ook geen goed aan: het is een vreselijke zaak voor het imago: het suggereert alsof een boer nooit iets voor de natuur gedaan heeft of doet. Het tegendeel is echter het geval." Sommige veehouders die lid zijn van zo'n natuurcoöperatie krijgen een vergoeding voor een bepaalde vorm van slootkantenbeheer of voor een beschermd weidevogelnest: "Ja, aan dat beheer doe ik mee en ik heb ook wat grond in beheersgebieden: financieel is het een aardigheidje: het zet niet echt zoden aan de dijk."

Het niet flexibel opereren rondom het natuurbeheer is voor veel boeren een doorn in het oog: "Wees toch eens wat flexibeler: soms zitten er grote groepen vogels op het land, bijvoorbeeld visdieven, ganzen, smienten of zwa-

nen: laat die beesten toch zitten en geef een reële vergoeding hiervoor. Er zijn dan geen potjes. Sterker nog: je moet ze verjagen anders krijg je ook niks van de wildschadecommissie. Als je ze laat zitten dan vliegen ze minder en doen ze minder schade: al dat opvliegen kost ook energie wat ze later weer op moeten vreten. Ja, als je die wintergasten nu eens gewoon kon laten zitten, dan doe je pas echt aan natuurbeheer!"

Het veel versnipperd zijn van allerlei stroken natuurgebied in het gebied zorgt ervoor dat er vanuit deze gebieden ook veel weidevogels op naastgelegen percelen gaan fourageren. Dit wordt door de landbouw niet in dank afgenomen.

5.7 Houding ten opzichte van recreatie

De geïnterviewden zien over het algemeen in recreatie op hun bedrijf niets. Het exploiteren van een minicamping of verhuur van kano's en dergelijke vindt men te veel gebondenheid opleveren. Ook ziet men eigenlijk liefst niet graag meer recreanten dan nu in het gebied: dit heeft vooral te maken met de mogelijke overlast die dit teweeg kan brengen: papier, boterhamzakjes en colablikjes opruimen op het land en langs de sloot wordt niet als een leuke bezigheid gezien. Ook is men bang voor plattrappen van gras, brandgevaar, hooi in sloten en hekken die open blijven staan.

Ook een betere ontsluiting van het gebied voor meer recreatie wordt kritisch bekeken: "Er komt meer verkeer op de weg. Ook met het aanleggen van fietspaden heb je dit al: er komt over en weer meer irritatie. Voor het agrarische verkeer zijn er geen nieuwe wegen nodig. Voor degenen die dat willen, kan er juist nu nog rustig gewandeld worden op de wegen."

Een enkele geïnterviewde staat wat minder negatief tegenover recreatie: een klein beetje recreatie kan positief zijn en is goed voor het agrarische imago. De minste bezwaren lijken er te zijn voor het gebruiken van de brede waterlopen door kano's in de zomer en door schaatsers in de winter.

5.8 Andere gebiedswensen en opmerkingen

Veel boeren zijn ontevreden over de gang van zaken rondom de herinrichtingsplannen: "Er is van alles op ons afgekomen en er komt van alles op ons af, maar eigenlijk hebben we bij de herinrichting alleen maar te knikken".

Anderen hikten ook aan tegen het feit dat het allemaal wel erg lang zal gaan duren omdat er ook met allerlei niet-landbouwbelangen rekening gehouden zal moeten worden.

Het is nodig dat er voldoende zekerheid en duidelijkheid voor de gehele landbouwsector komt: "Het moet voldoende duidelijk zijn na de herinrichting dat het gebied er ook op de langere termijn zo uit blijft zien: bijvoorbeeld zoveel natuur en daarmee klaar. Anders is de gehele herinrichting verspeelde moeite en dit kost veel geld. Het ergst is de onzekerheid in een streek: bij een andere regering gaat er weer een ander beleid waaien. Je kunt soms beter met

een stadsuitbreiding te maken hebben, dan weet je tenminste waar je aan toe bent. Je krijgt dan een zak geld. Bij natuurontwikkeling is dit niet zo: dit terwijl je wel behoorlijk belemmerd wordt in je bedrijfsvoering." Een ander merkte op: "Als je door natuurinstanties verdreven wordt, dan krijg je te weinig geld om elders op een normale manier verder te gaan."

Verder wordt door sommigen voorgesteld meer samen te gaan werken met de natuurbeschermingsinstanties: er moet meer een synthese tussen beide komen. Voor sommigen lijkt natuurproductie wel wat. Het starre denken in hokjes en regeltjes zou rondom de natuurbescherming moeten veranderen.

Een goede verkaveling met de grond dicht bij huis wordt bij de herinrichting erg belangrijk gevonden. Het probleem hierbij is dat het voor een goede toekomstige inrichting van het gebied noodzakelijk lijkt bedrijven te verplaatsen naar de legere gebieden. Deze gebieden zijn nu dikwijls aangemerkt als beheersgebied.

Verder is men bang dat de landbouw uiteindelijk de tol moet betalen voor de vele natuurreservaten en natuurontwikkelingsgebieden in het gebied: "Er zullen wellicht gescheiden watersystemen met hoog en laag water en misschien ook scheidingen van landbouw- en natuurwater moeten komen, waarbij de rekening waarschijnlijk bij de landbouwsector komt te liggen."

LITERATUUR

Berkum, S. van (1994)
De gevolgen van het GATT-akkoord voor de EU-landbouw; Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), Mededeling 505

Zachariasse, L.C. (1996)
Inleiding gehouden voor het Produktschap voor Zuivel op het symposium: "De Zuivelsector tot 2010"

BIJLAGE

Bijlage 1 Toelichting op enkele veel gebruikte begrippen

1. Nederlandse grootte-eenheid (nge)

Een Nederlandse grootte-eenheid is een maatstaf voor de economische omvang van een agrarisch bedrijf en van de afzonderlijke productierichtingen binnen een bedrijf. De nge is gebaseerd op de saldi per dier en per hectare gewas. Daartoe worden de brutostandaardsaldi (bss) berekend door de opbrengsten met bepaalde specifieke kosten te verminderen. De nge wordt regelmatig herzien. De aanpassing geschiedt zodanig, dat de reële ontwikkeling van de bruto toegevoegde waarde voor het gemiddelde Nederlandse bedrijf wordt weergegeven.

1 nge=3,13 sbe; 1 sbe=419 ecu (bss-1990)=0,3 nge
1 nge is in 1992 gesteld op 1320 ecu, wat nu overeenkomt met ongeveer 2.800 gulden (huidige koers 1 ecu= ƒ 2,14; koers oktober 1996)

In het rapport is met de nge-normen van 1992 gewerkt.

Tabel B.1 Aantal nge per hectare of dier (nge-normen 1992)

Gewassen/dieren	Aantal nge
Grasland	0,95
Snijmaïs	0,99
Melkkoeien	1,33
Jongvee jonger dan 1 jaar	0,22
Jongvee 1-2 jaar	0,34
Zoogkoeien	0,37
Schapen/lammeren	0,076
Melkgeiten	0,155
Vleesvarkens	0,044
Fokzeugen	0,28
Opfokvarkens	0,068